

Gençlik Sorunlarında Medyanın Etkisi^a

Niyazi CAN^b

Özet

Çocuğun gelişiminde kritik dönemler vardır. Okul öncesi dönemde zihinsel, bedensel gelişim, ergenlikte sosyal ve kimlik gelişimi öne çıkar. Çocuğa ve ergene yönelik programlar ortaya koyan medyanın yayınlarının çocuk ve gençlerin normal gelişimlerini destekleyecek nitelikte olması beklenir. Toplumun yaşadıklarının ve problemlerinin dile getirilmesi aşamasında medya temel taşlardan birini oluşturmaktadır. Medya, bir toplumu etkileyen, önceliklerini ve gündemini oluşturan önemli bir güçtür. Bu güç doğru şekilde kullanıldığında çocuklar, gençler dolayısıyla toplum için yararlı sonuçlar ortaya çıkar. Çocuğun gelişim özelliklerinden hareketle medyanın olumlu olumsuz etkilerini belirlemek ve öneriler geliştirmek amacıyla bu araştırma yapılmıştır. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek üzere tarama yöntemi izlenmiş ve teorik bir çözümleme yapılmıştır. Medyada genellikle çocukların gelişim özellikleri dikkate alınmadan, programlar yapılmakta; onlara uyuşturucu, hırsızlık, Türkçeye ve kültürüne yabancılaşma temaları; magazineller olaylar, yanlış modeller ve marjinal olaylar içerisinde yer verilmektedir.

Çocukların eğitiminde aileler, okullar ve medya organları olmak üzere herkese sorumlulukları sürekli hatırlatılmalıdır. Aileler ve medya yetkilileri başta olmak üzere çocuğun eğitimi, gelişimi hakkında tüm ilgililer bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidirler. Çocukluk, erenlik, ergenlik döneminin gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak medyada sağlıklı, isabetli kişilikler ve modellerle desteklenen programlar yapılmalı, süreçlerin ve sonuçların sürekli izlenmesi, denetlenmesi ve değerlendirilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

Anahtar kelimeler: Çocuğun gelişimi, akran ilişkileri, medyada şiddet ve cinsellik.

The Effects of Media in Youth Problems

Abstract

There are critical periods in a child's development process. In the preschool period, mental/intellectual and physical developments whereas in the adolescence period, social and personality/identity developments become crucial. The media that directs programmes towards children and adolescents are expected to be in a quality that support the normal, anticipated development phase of the children and the young. The media constitutes one of the cornerstones of the society at the stage of expressing society problems and experiences. The media is a significant power that effects on the society, on its priorities and also its effects on forming the agenda. Provided that this power is used in a right way, there seems worthwhile outcomes for the children, young

^a Bu makale, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı tarafından 10-15 Eylül 2007 tarihinde Ankara'da düzenlenen 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi'nde bildiri olarak sunulan "Medya ve Gençlik Sorunları İlişkisi" konulu bildirinin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

^b Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bil. Bölümü, niyazic@erciyes.edu.tr

and so the society. This research was done to determine positive and negative effects of the media on the child's development features and to design advices related to the issue. To realize the aim of the study, the review method was followed and the theoretical analysis was done. Generally, in the media programmes are done without being considered the development features of the children and the themes of narcotic drugs, theft, becoming a sense of alienation from Turkish language and culture are imposed on them by means of magazine programmes, negative role models and marginal events.

In the children education, first of all the responsibilities of families, schools, mass media and then everybody's duties should be reminded continuously. Families and media authorities and then all the people concerned to the child's education and development should be informed and made conscious. Considering the childhood, puberty, adolescence periods' development features, in the media the programmes that supported by the healthy, carefully considered, appropriate personalities and models should be made and also some necessary precautionary measures should be taken to observe, supervise and evaluate the processes and results continuously.

Key words: Child's development, peer relations, violence and sexuality in media.

Giriş

Toplumun yaşadıklarının ve problemlerinin dile getirilmesi aşamasında medya temel taşlardan birini oluşturmaktadır. Çünkü medyanın toplum dinamiklerini kolaylıkla harekete geçirici etkisi vardır. Medya, bir toplumu etkileyen, önceliklerini ve gündemini oluşturan önemli bir güçtür. Bu güç doğru şekilde kullanıldığında çocuklar, gençler dolayısıyla toplum için yararlı sonuçlar ortaya çıkabilir. Medyada zaman zaman gençlere uyuturucu, hırsızlık, yabancılaşma, çatışma, magazin olaylar, kısaca marjinal olaylar içerisinde yer verilmektedir. Oysa, toplumsal yarar için yapılan gönüllü çalışmalar, ulusal ve uluslar arası düzeyde geekleştirdikleri projeler, kazanılan başarılar medyada ön plana çıkarılırsa topluma karşı duyulan bazı önyargıların kalkması kolaylaşır (Ayzıt vd., 2004).

Medya gündemi oluşturmak için değil, gündemi yansıtmak için var olduğunu çoğu zaman unutulmaktadır. Sözlü ve yazılı basından oluşan medyanın amaçlı, planlı, toplumsal süreçleri dikkate aldığı ölçüde yadsınamaz işlevi bulunmaktadır. Bu işlev, geiliş sürecini ve kritik geiliş dönemlerini yaşayan çocuk ve gençler üzerindeki etkisi yetişkinlere göre daha ileri düzeydedir. Toplumun tüm sektörlerinin hizmet üretirken, her türlü toplumsal dinamikleri dikkate alması gerektiği gibi zihinsel, bedensel, duygusal, sosyal ve cinsel kiritik geiliş dönemleri yaşayan yetişmekte olan bireyleri olumlu etkileme, olumsuz etkilememe kaygılarını da taşımaları yaşamsal bir önem taşımaktadır. Medya organlarının geiliş, öğrenme ve eğitim psikolojisinin verilerinden yararlanarak yayın politika ve uygulamalarını oluştırmaları büyük değer taşımaktadır. Bunun için medyanın çocuğu ve ergeni,

onun gelişimsel özelliklerini dikkate alarak yayınlarını yapmaları gerekir.

Televizyon insan hayatını, ona atfedilen önemden de fazla etkilemektedir. Bunu anında ve günlük etkilemeler olarak değil, başka bir dünyanın kültürünü ekerek oluşturmakta; zamanla ve sabırla hasatını almayı beklemektedir. Gerçek olmayan bu başka dünya, başka kültürlerin dünyası değil, insanların kendi yarattıkları bir dünyadır. Medya organlarından televizyonun özellikle gençler üzerinde anlamlı boyutlarda etkilerinin olduğu anlaşılmıştır. Bu güçlü etki, toplumun içinde yaşamadığı bir hayatı ve dünyayı, onlara günde 4-5 saat yaşatmaktadır. Bu sadece Türk geleneklerine ve adaletlerine uygun olmayan programlarda değil, en masum belgeselden, en aydınlatıcı sanat programına kadar, televizyonun bir bütün olarak tüm içeriğinde ortaya çıkmaktadır.

Gençliğin alt yapısını çocukluk ve ergenlik oluşturduğundan, medyanın bu yaş grubu üzerindeki etkileri aynı zamanda gençler üzerindeki etkileri olarak anlaşılmalıdır. Bugün gençliğin yaşadığı yabancılaşma, şiddet, cinselliğe tutku, uyuru, ilgisizlik, hedefsizlik içerikli davranışlarının altında başta televizyon olmak üzere medya organlarının önemli etkileri bulunmaktadır.

Problem ve Yöntem

Çocuklar ve gençler medya aracılığıyla olumlu olumsuz etkilenmelerle yüzyüze bulunmaktadır. Çocuğun tüm hayatında etkili olan medyanın olumsuz etkilerinin ortaya çıkarılması, bu etkilerin kontrol edilebilmesi açaşından çok önemlidir (Akınar, 2004). Gençliğin şiddet cinsellik ve akran baskısıyla ilgili sorunlarının medyanın programlarıyla ne düzeyde ilişkilendirilebileceği bu araştırmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır. “Medyanın etkilerinin gençlik sorunlarıyla ilişkisi nedir?” sorusu, araştırmanın problem cümlesi olarak saptanmıştır. Belirtilen problemi çözmek üzere, yerli ve yabancı literatür taranmış, medyanın dünya ve Türkiye’de yaşayan gençlik üzerindeki etkilerinin boyutları tartişılmıştır. Çalışma grubunu Erciyes Üniversitesi’ne bağlı farklı fakülte ve yüksek okullarda okuyan 72 üniversite öğrencisi oluşturmuş, tamamının verdiği yazılı yanıtlar problemle ilişkilendirilerek irdelenmiş ayrıca bu öğrencilerden görüşmeyi isteklilikle kabul eden 20’siyle yüzyüze görüşmeler yapılmıştır. Çalışma grubundaki öğrencilere yöneltilen açaık uçlu sorulara verilen yanıtlarla sağlanan veriler ile literatürdeki tartişmalar karşılaştırılmış özellikle Türkiye’de yüksek öğretimde okuyan gençlerin medyadan etkilenerek gösterdikleri olumsuz davranışlar incelenmiştir. Problemi çözmek üzere benimsenen betimsel desenli nitel bir araştırma yöntemiyle ulaşılan sonuçlar ise makale haline getirilmiştir.

Çocuğun ve Ergenin Gelişim Özellikleri

Çocukluk, erinlik ve ergenlik dönemlerinin özellikleri farklılık göstermektedir. Konumuzla ilişkisi açaşından ergen, ne çocuk ne de yetişkin olup kimliğini belirlemeye çalışan bir bireydir. Ergenlik buluğ ile başlar, bitişi

için belirgin bir yaş sınırı konulamamaktadır. Bir ergenin ne zaman yetişkin sayılacağı tek bir yanıtı yoktur. Ergenliğin sınırlarının belirlenmesi biyolojik, toplumsal ve hukuksal olarak ayrı yanıtlar içerir (Parman, 2000). Çocuğun ve ergenin gelişim özellikleri bilinerek üzerlerindeki çevresel faktörlerin etkisini anlamak ve yorumlamak olanaklı olabilecektir. Çocuğu tanıyarak hizmet üretmek, hizmetlerin etkililiğini yükseltir. Bir bölümü erinlik dönemine rastlayan ilköğretimin ilkokul yıllarındaki çocuklar somut işlemler dönemini yaşamaktadır.

Son çocukluk dönemi olan 10-12 yaş çocukları kendini sınıf, arkadaş ve oyun grubu içinde bulur. Ergenlerde olduğu gibi kendi cinsiyetindeki grubun tüm faaliyetlerine katılmaya, arkadaşlarıyla iletişim kurmaya büyük çaba gösterir. Bu dönemin temel özellikleri şöyle sıralanabilir: Görsel, işitsel araçlara yönelme, Yarışma duygusunda gelişme, Kolay etkilenme, Karşıt görüşte olma, Grup içinde ve gruplar arası rekabet ve Sorumluluk. Okul çağındaki çocuklar bilişsel açıdan kendi başarı ve başarısızlıklarına ilişkin açıklamalar yapabilecek olgunlukta dırlar. Başarı yönelimli ve özsaygısı yüksek çocuklar, başarılarını yetenek gibi kalıcı özelliklere; başarısızlıklarını ise çaba yetersizliği veya sınavın zorluğu gibi değişen ve kontrol edilebilen özelliklere yüklemektedirler. Çabaları ve başarıları arasında gerçekçi ilişkiler kuramamış olan, öğrenilmiş çaresizlik geliştirmiş ve özsaygıları düşük çocuklar ise başarı ve başarısızlık durumlarında tersi yüklemeler yapmaktadırlar. Bu durum onları, performanslarını gittikçe daha da tahmin edilemez duruma getirmektedir (Sayıl, 2005).

Çocuklar, karşılıklı olarak birbirlerinin hareketlerini değerlendirdiklerinin de farkındadırlar. Bu yıllarda yakın fakat kısa süreli arkadaşlıklar yaygındır. İlköğretim çağıının gelişim özellikleri dikkate alınarak çocuklara yaklaşılması ve eğitim öğretim süreçlerinin, gelişim özelliklerine göre düzenlenmesi önem taşır (Gordon, 1993). Örneğin okul fobisi, bunun yarattığı okuldan kaçma yönelimleri ve fizyolojik farklılıklar çocuğu, okul ve aile dışında mutluluk ortamı arayışlarına itebilmektedir. Evlerinden kaçan çocukların ana babalarıyla yapılan görüşmeler, onların çocuklarına baskı ile öğretmeyi alışkanlık haline getirdiklerini göstermektedir (Gordon, 1989). Bunun için çocuğa bir şeyler öğretilmek istendiğinde o istekli hale getirilmeli, direnç gösterince vazgeçilmeli, nedenleri dinlenerek anlamaya çalışılmalıdır.

Gelişim dönemlerinde çeşitli karmaşık duygular yaşanmaktadır. Yaşanan karmaşalar; temel güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı kuşku ve utanç, girişimciliğe karşı suçluluk, başarılı olmaya karşı aşağılık duygusu, kimliğe karşı kimlik bocalaması, yakınlığa karşı uzaklık, üreticiliğe karşı durgunluk ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk başlıkları altında incelenmiştir (Erikson, 1968). Erikson'a göre gelişim dönemleri, çocuğun önemli bilişsel ve sosyal becerilerin üstesinden gelerek aile dışında daha geniş bir sosyal çevrede yer edinmek istediği yıllardır. Bu dönemin en önemli

güçlüğü aşırı yetersizlik ve aşağılık duyguları geliştirme olup bu duygular ergeni farklı arayışlara itebilir. Örneğin daha önceki dönemlerde özerklik geliştirmemiş ve bu nedenle bir işin üstesinden gelmede yeterli kazanamamış bir çocuk sınıf veya oyun ortamında başarısız olabilir ve bu yüzden derin aşağılık duyguları yaşayabilir. Bu aşağılık duygusu çocuğu, çevrenin cazip önerilerine yaklaşmaya, sonuçta kontrolsüz çevre baskıları sonucu belirsizlikler ve tehlikelerle yüzyüze olmaya kadar götürebilir.

Bazen okul veya öğretmen, çocuğun çalışmasını ve başarılı olmasını sağlayacak durumları yaratamayabilir. Okul çocuğunun girişimcilik, başarılı olma ve kimlik kazanma taleplerinin bilinçli ve yeterli düzeyde karşılanamaması durumlarında çocuk, diğer çevresel etkenlerin kontrol alanına girebilir. Okul dışındaki çevresel etkenlerin amaçları ve etkinlikleri olumlu ya da olumsuz özellikler taşıyabilir. Bunlardan olumsuz ve çocuk gelişiminin özelliklerini kendi amaçları açısından kullananların kontrol alanına düşülmesi durumunda çocuğu tehlikeler bekliyor demektir. Okul dışındaki çevresel etkenlerin başında medya organları ve medya programları gelmektedir.

Medya Programlarının Olumlu Olumsuz Etkileri

Bu bölümde, medya ve etkileri, şiddet, cinsellik ve medya, pornografi, ekran baskısı ve medya konuları, alanyazın verileri ile görüşmelere dayalı veriler birlikte değerlendirilerek incelenmiştir.

Medya ve Etkileri

Medyanın her bir yayınının toplum kesimleri üzerinde etkileri bulunmaktadır. Yaygınlık anlamında yazılı basın gazete ve dergilerden, görsel, işitsel medya televizyon ve radyo yayınlarından oluşur. Medyanın içerisinde televizyonun ayrı bir etki gücü olduğu bilinmektedir. Bu konuda çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bunlardan 1994'te tamamlanan ve 509 aile ve 1293 yetişkin üzerinde yapılan bir alan araştırmasında televizyonun Türk ailesi üzerindeki etkileri araştırılmıştır (<http://www.aile.gov.tr>). Televizyon, haberleri, drama programları, belgeselleri ve eğitici programları ile ailelerin kültürel şekillenme sürecinde belirleyici rol oynamaktadır. Sadece kırdan kente göçen aile fertleri için değil, bütün aileler için televizyon, değişik düzeylerde örnek alacakları, nefret duyacakları, bilgi kaynağı olarak kullanacakları bir odak olarak işlev görmektedir.

Göç ve şehirleşme gibi çeşitli nedenlerle tutumlarında ve dünyaya bakışında büyük sarsıntılar geçiren aile, televizyon dünyasında hem kendi baktığı dünyasından hem de parçası olmak istediği dünyalardan referanslar bulmaktadır.

Araştırmaya göre televizyonun, Türk ailesinin temel referans noktalarından birisi haline geldiği görülmektedir. Ailelerin % 98'inde en az bir adet renkli televizyon, büyük bir çoğunlukla oturma odalarında bulunmaktadır. İzleme, dinleme anlamında gündelik televizyon tüketiminin çokluğuna karşılık,

gündelik radyo tüketimi TV'ye göre gerilerde (%77'de) kalmaktadır. Gündelik gazete okuyanların toplam oranı radyo dinleyen ve televizyon izleyenlerin oranına göre daha da düşüktür (%75.4). Çocuklar yetişkinlere göre hem çok televizyon izlemekte hem de akşam ve gece televizyon izleme oranları yüksek çıkmaktadır. Bu durum, çocukların televizyon dünyasının verilerine ve etkilerine ne kadar maruz kaldıklarını ve incinme açısından ne kadar kritik bir durumda olduklarını göstermektedir. Televizyon toplumda yaygın görüşün oluşmasında temel bir rol oynamaktadır. Çok televizyon izleyenler televizyon dünyasının mesajlarını günlük hayatlarında daha fazla tekrar etmektedirler. Televizyon dünyası tekrar tekrar yaşadığımız dünyanın tehlikeli olduğu mesajını vermekte, çok televizyon izleyenler az izleyenlere göre böyle bir kanıyı sanki gerçek böyleymiş gibi daha fazla doğrulamaktadırlar (<http://www.aile.gov.tr>). Bu sonuçlar gelişim dönemlerini hızlı sürdürmekte olan çocuklar ve ergenler üzerinde medyanın daha büyük etkiler ortaya çıkaracağını göstermektedir.

Kendileriyle görüşülen gençlerin görüşlerinden de yararlanarak medyanın çocuklar ve gençler üzerindeki etkilerini şu başlıklar altında toplamak olanaklı gözükmektedir:

- Gençler olumsuz etkilenmelerin farkındalar, ancak kazandıkları kimi alışkanlıklarından (uzun süreli TV izleme, sigara, plansızlık, verimsizlik, boş vermişlik, heyecansızlık, güvensizlik gibi) vazgeçmekte zorlanmaktadır.
- Kolay öğrenme ve kolay kazanma duygularını yaşıyorlar, bunlardan sıyrılmaya çalışıyorlar. Gençlerin çoğunluğunun ayda bir kitap okumadıkları, okumayı sevmedikleri, derslere istekli çalışmadıkları görülmektedir.
- Olumsuz akran baskısını yaşıyorlar, zaman zaman bu baskılara yeniliyorlar. Güven veren, ilgili ve bilinçli ortamlarda (okul ve aile) yetişen gençler olumsuz baskılara direnebiliyorlar.
- Eğitimsel kaygılar taşımayan programlar üniversite öncesi yıllarda çocuk ve gençler üzerinde daha çok etkili olmaktadır. Yine şiddet içeren davranışların yaşandığı ortamlardan gelenlerde şiddet eğilimleri daha fazla gözlenmektedir.
- Gelecek kaygılarını yaşıyorlar, özellikle diplomalarının işe yaramayacağını düşünüyorlar, gelecekle ilgili kötümser ve karamsar duygularını pekiştiren programlardan etkilendiklerini itiraf ediyorlar.
- Gerçek olmayan sanal dünyanın getirileri, kimi zaman ihtişam eğilimlerini, görselliği, aşağılık komplekslerini güçlendiriyor, bu durum bazı gençlerde aileyi, kültürü ve kendi toplumunu hafife alma duygularının kabarmasına neden olmaktadır.
- Tüketimi teşvik eden reklamlar ve yayınlar uzun süre içerisinde olumsuz etkilenmelere neden olmaktadır. Bu, ailenin ekonomik koşullarını zorlayan istekleri ortaya çıkarmakta, kimi zaman aile ilişkilerinin bozulmasına ve huzursuzluklara neden olmaktadır.

• Gençler ilköğretim ve orta öğretim yıllarında iken cinsel sağlık eğitimi bilgilerinin kazanılması gerekliliğini belirtiyorlar. Yeterince öğrenemedikleri cinsellikle ilgili bilgiler nedeniyle bir kısım gençler erken yıllarda olumsuz cinsel deneyimler yaşayabiliyorlar. Cinsellik dahil her konuda bilgili ve donanımlı olanlar, kimliğine ve kişiliğine değer verilerek yetiştirilen gençler daha güvenli ve kararlı kişilik özelliklerini gösterebiliyorlar.

• Çocuklar ve gençlerin azınlığı, kararlılık ve güven duygularını kazanamama sorununu yaşamaktadırlar. Çoğunluk ise akranlarından gelen her öneriyeye “evet” demeden bunun olumlu-olumsuz getirilerini düşünerek, tartışarak karar verme, gerektiğinde “hayır” diyebilme güven ve kararlılığını ortaya koyabilmektedirler.

Hangi maksatla üretilirse üretilsin, popüler kültür ürünleri, toplum üzerinde olumlu olduğu kadar olumsuz etkiler de yaratmaktadır. Sık ve uzun süreli seyredilen bir aracın insanları etkilememesi, özellikle de çocukları ve gençleri etkilememesi düşünülemez. Medya kuruluşlarının ticari kuruluşlar olması düşünülüğünde, bu etkinin yönünün olumsuz olabileceği kabul edilebilir. Yetişkinler olumsuz etkileri azaltabilirken ne yazık ki çocukların ve gençlerin bunu başarması zordur. Ayrıca, kitle iletişim araçları sürekli aynı tür mesajlar ileterek, çocuk ve gençlere bilinçli seçme şansı da tanımamaktadırlar. Bu dönemin özelliği gereği, gerçeklik algısı televizyon tarafından sunulan üzerinden oluşmaktadır. Gerçek ile televizyon tarafından sürekli yenilenen mesajlar o yaş grubundaki gençler için oldukça kafa karıştırıcıdır. Böylece çocuklar ve gençler simgesel dünya ile gerçek dünya arasında ilişki kurmakta zorlanmakta, simgesel dünyada sunulanları gerçek olarak kabul etmektedirler (Ersöz, 2005).

Medyanın Şiddet ve Cinsellikle İlgili Etkileri

Televizyon, Türk hayatının bir izdüşümü değildir. Hangi maksatla üretilirse üretilsin, televizyon, toplumu değiştirici bir etkiye sahiptir. Bu güçlü etki, toplumun içinde yaşamadığı bir hayatı ve dünyayı, onlara günde 4-5 saat yaşatmaktadır. Medya organı olarak televizyon hızlı gelişim özelliklerini yaşayan çocuklarda zannedildiğinden daha fazla etkili olmaktadır. Çocuklar bunu anlık etkilenmeler olarak değil, yabancı bir dünyanın kültürünü uzun süreçte farkına varmadan içselleştirmektedirler. Televizyon aracılığıyla iletilen mesajların önemli bir bölümü saldırganlık, şiddet, pornografi ve erotik mesajlar içermektedir. Yapılan araştırmalar, günde ortalama 4-5 saat televizyon izleyen bir insanın, ortalama 40-50 şiddet mesajı ile karşılaşma riskinin bulunduğunu göstermektedir. Televizyonun çocuklar üzerindeki en önemli konu, TV'nin çocuktaki şiddet eğilimlerini artırması ve ona bu konuda yol ve yöntem öğretilmesidir. Televizyon, çağdaş dünyada şiddetin nedeni olmasa da şiddet davranışlarına katkıda bulunan bir etmen olmakta, olayları vurgulayarak

abartmakta ve tanımlayarak boyutlarını büyütmektedir (Akpınar, 2004; Yalın, 1998).

Her ne kadar gençler müzik videolarını müzik ve kısa film seyretmenin masumane bir biçimi olarak görseler de, bu ürünlerde yaratılan simgesel dünya, gerçek dünyanın algılanışını etkilemektedir. “Bu akşam ölürüm” şarkısını ve müzik videosunu izledikten, son günlerde herkesin söylediği “depresyodayım” şarkısını gençlerin dinledikten sonra neler olduğunu insanlar yeterince bilmiyorlar. Oysa saldırganlık, şiddet, pornografi ve erotizm mesajlarının uzun süreli etkilerinin gelecekte ortaya çıkabileceğinden korkulmaktadır (Ersöz, 2005). Uzun ve orta vadede televizyondaki porno ve şiddet içerikli filmler ahlak ve değer kaybına neden olmaktadır (Yavuzer, 1999).

Ayrıca müzik videolarının verdiği mesajlar, gençleri tüketime yöneltmektedir. Kaset, CD, blue jeans, cep telefonu spor ve güzellik malzemelerinin reklamlarının en çok müzik televizyonlarında yayınlanması da dikkat çekicidir. Bu tür reklamlar gençlerin tüketim kalıpları üzerinde oldukça etkili olmakta, gençler bir taraftan marka tutkunu haline getirilirken, diğer taraftan fazla tüketime yönlendirilmektedirler (Ersöz, 2005).

Kendileriyle görüşülen gençlerin çoğu “*farkına varmadan reklamlar isteyerek veya istemeyerek bizleri etkiliyor, daha fazla tüketen ve belli markalara yönelen arkadaşlar bir süre sonra aileleriyle çatışmaya giriyorlar bu da onların okul başarılarını olumsuz etkiliyor*” ifadelerini kullanmışlardır. Görsel-işitsel medyayı sürekli izlemelerin olumsuz etkilenmelerle örneğin kontrolsüz ve dengesiz tüketim alışkanlıkları veya bireyin çevresiyle çatışmaları şeklinde kendini gösterdiği görülmektedir.

Televizyon kanallarında şans oyunları ve yarışmalar da oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle 1985 sonrasında yılbaşı piyango çekilişi ikramiyelerinin hiç görülmemiş şekilde büyütülmesi ve medyada bu ikramiyelerle ilgili sürekli reklam yapılması, bireylere piyango bileti almaları için özendirici yayınlar sunulması, özellikle basında piyangodan trilyonlar kazanan kişilerin bir gün içerisinde hayatlarının nasıl değiştiğinin anlatılması, medyanın kumar oynama alışkanlığının olumlu gibi görünen sonuçlarını topluma nasıl yansıttığını göstermesi açısından önemlidir. Şans oyunları, bahis ve kumarın yasallaştırılması, medyanın şans oyunları, bahis ve kumar oynamayı adeta teşvik etmesi ve gençlerin bahis ve kumarı teşvik eden bir toplumda sosyalleşiyor olmaları gençlerin de yetişkinler kadar tehdit altında olduğunu düşündürmektedir (Göktuna vd., 2004).

Pornografi

Medya organları kimi zaman marjinal haberleri öne çıkarmakta bu da yetişmekte olan, gelişimlerini sürdürmekte olan çocuklarda tüm hayatın böyle olduğu izlenimini yaratmakta; karamsar, güvensiz, hatta bazı konulara duyarsız ve cinselliği istismar edilen nesillerin yetişmesi desteklenmektedir. Cinsel

istismar, temayı içeren ve içermeyen türde, sözel cinsel sarkıntılık, teşhircilik ve gözetleyicilik şekillerinde olabilir. Çocuğun cinsel istismarı, yetişkin bir kişinin çocuğu cinsel çıkarları doğrultusunda kullanması olarak tanımlanabilir (Özgüven, 1997). Cinselliği istismar eden yayınlardan pornografi, kitap, resim, heykel, film vb. yapıtlarda cinsel istek uyandırmak amacıyla erotik davranışların sergilenmesidir. Küçüklerin ve yetişkinlerin baştan çıkmasına ve ahlakın bozulmasına yol açacağı, cinsel suçlara özendirceği düşünceleriyle pornografiye karşı öteden beri toplumsal ve hukuksal yaptırımlar getirilmiştir. Belli durumlarda, önemli sanat yapıtları, hatta dinsel değeri olan yapıtlar bile bu tür varsayımlara dayanılarak pornografik sayılmakta, devlet ya da yargı organlarıncaya yasaklanabilmektedir. Pornografi genelde kadınların ve çocukların cinsel istismarına dayalıdır. Pornografi, mağduru olmayan bir suç türü olarak tanımlanmasına karşın, sanıldığı kadar masum değildir (Bulut vd., 2002):

- Pornografi, kadın ve çocukları, erkeklerin cinsel isteklerini yerine getiren, boyun eğen cinsel objeler olarak gösterir.
- Cinsel etkinliğin şiddet içermesine karşı çıkmaz.
- Doğal ilişkide yer almayan her tür obje cinsel uyaran olarak kullanılır ve gerçek cinsel yaşamın bir parçası olması gerektiği vurgulanır.
- Kadınları şiddetten zevk alan insanlar olarak gösterme eğilimindedir. Adeta pornografik yayınları izleyenler kadınların şiddetten zevk aldığına inanabilirler.
- Pornografik filmlerde oynayan kadın ve çocukların genellikle rollerini seçme hakları yoktur. Birçoğu istekleri dışında bu rollerde oynamaya zorlanırlar.

Pornografi, sadece genç ve cinsel yönden uyumlu kadınların arzulanır olduğunu savunur. Bu yolla kadının konumu erkek fantazilerinin en düşük ortak paydasına indirgenir. Bu konuma uygun olmayan ya da uygun olmak istemeyen kadınların hakları çiğnenmiş olur. Kültüre bağlı olarak değişmekle birlikte ilköğretim yıllarında cinsiyet kalıp yargıları artmaktadır. Hem erkekler hem de kızlar erkeksi davranış ve tutumlara ilgi gösterirken ve erkekler daha katı kalıp yargılara sahip olurken kızların cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargıları esneklenmektedir. Bir kısım medya, bu tür yayınlarıyla erkek egemen popüler kültür ürünleri olarak olumsuz mesaj örnekleriyle, toplumsal yaşamda kadını geleneksel rolleri olan aile, ev işleri ve çocuk bakım görevlerini yaparken göstermekte, bir taraftan da geleneksel değer yargı ve tutumların devam etmesi istenmekte böylece çelişkilerle yüklü mesajlar verilmekte veya erkek egemen bir dünya sunarak, kadın hakkında geleneksel yargı ve tutumları pekiştirmektedir (Ersöz, 2005).

Gözlem ve görüşme yapılan gençler bu tür yayınlardan etkilenmekte olup, etkilendiklerini de kendileri ifade etmektedirler. Gençlerin yarısı erkek egemen bir toplum olduklarının farkındalar, bunun geleneksel yaşamdan kaynaklandığını medyadaki programların da bunu pekiştirdiğini

belirtmektedirler. Gençlerin diğer yarısı bu tür gidişattan rahatsızlık duymamakta, erkek egemen toplumu benimsemiş gözükmektedir. Görüşülen bir gencin “*ev işleri, yemek işleri, çocuk bakım işleri tabii ki kadınların görevidir. Bayanlar isterse dışarıda da mesleğiyle ilgili olarak çalışabilir, ben buna karşı çıkmam ama o her mesleği de zaten yapamaz, fizyolojik yapısına uygun mesleklere yönelmelerini desteklerim*” ifadeleri geleneksel bakışı simgeleyen tipik bir örneği oluşturmaktadır. Böyle düşünen gençlerin sayısı da az değildir. İlk etapta bu tür görüşler olağan, yaşanan olguları göstermekle beraber bir üniversite gencinden daha evrensel bakış açıları beklenirken sıradan bakış açısını sergilemesi dikkat çekici bulunmuştur. Zaten medyadaki programlarda kadına yüklenen görev ve roller de aynen bunu yansıtmaktadır.

Kontrolsüz pornografik yayınlar gençlerde kadın imajıyla ilgili yanlış algılamaları desteklemektedir. Kadının bir insan olmaktan öte cinsel, zayıf, desteklenmeye ihtiyacı bulunan ve reklam ve başka amaçlarla faydalanılabilir bir obje olduğu algılamalarını güçlendiren yayınlar dikkati çekmektedir Ancak kadın-erkek rollerinin dengelenmesine ve eşitliğine doğru atılan adımlar bulunmakla beraber, pornografik yayınların yasaklanmasının da çözüm olmayacağı bilinmeli, bireylerin kendi sorumluluklarını kazanarak yayınların etkisinde kalmayacakları bir eğitim anlayışı kazandırılmaya çalışılmalıdır. Bu olgu, çocukların ve ergenlerin iyi eğitilmeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır. İlaveten otoriteyi elinde bulunduranların da gerekli yasal önlemleri almaları gerekir (Bulut vd., 2002).

Akran Baskısı

Olumlu akran ilişkileriyle, biyolojik ve fizyolojik gelişmeler paralelinde, çocuğun duygusal, sosyal gelişimlerinin ve arkadaşlık ilişkilerinin yönü ve içeriği değişebilir böylece ilişkilerinde saldırganlık azalır, olumlu sosyal davranışların sayısı artar. Çünkü akranların çocuğun ve ergenin gelişiminde ve sosyalleşmesinde önemi etkileri bilinmektedir. Medya, kişiliğin gelişimini adeta akran ilişkileriyle sınırlı göstermekte, tüm etkilenmeleri akran ilişkileri örnekleleriyle desteklemektedir. Bu dönemin doğal bir özelliği olarak ergenler akranlarıyla birlikte olmaktan, sırlarını onlarla paylaşmaktan, onlardan bir kısmına özenmekten hoşlanırlar. Ancak tüm ilişkileri bununla sınırlandırmak, gelişimin doğasını tek yönlü ve olumsuz etkileyebilir.

Arkadaşlarının etkisiyle bir yaşışmaya katılarak derece alanlar, uzun süreli flört hayatının sonucunda mutlu olan bireyler, aileden ayrı bir şekilde arkadaşlarıyla mutlu yaşayanlar yanında, uzun süreli aile birlikteliğini hayretle karşılayan görüşler, okul yıllarının etkisini küçülten dramalar, öğretmen etkisini, akrabalık ilişkilerini geleneksellik olarak hafife alan programlar yaşanan örneklerden bazılarını oluşturur. Bunun gibi program kesitleri, olağan ve önemli olan akran ilişkilerinin olumsuz akran baskılarına dönüşmesini tetikleyen örneklerden bazılarını oluşturmaktadır.

Akran baskısı, bireye yaşlıları tarafından düşünce, duygu ve davranışlarını etkilemek amacıyla yapılan zorlamadır. Akran baskısı olumlu veya olumsuz yönde olabilir; her iki durumda da bireyin değerlerini ve davranışlarını etkiler (Bulut vd., 2002).

Olumlu yönde akran baskısının etkileyebileceği alanlar:

- Okul ve okul dışı kişiliği geliştirici etkinliklerde görev almak,
  - Hedeflere ulaşmak (meslek seçimi, okulda başarı, olumlu kimlik geliştirme vb.),
  - Bedensel, psikolojik ve cinsel sağlığa dikkat etmek.
- Olumsuz akran baskısının etkileyebileceği alanlar:
- Alkol ve uyuşturucu kullanmak,
  - Okula ya da derslere devamsızlık yapmak,
  - Çevreye ya da başkalarına ait mallara zarar vermek,
  - Uygun olmayan zaman ve biçimde cinsel ilişkiye yönelmek,
  - Yasal olmayan davranışlara yönelmek,

Görüşme yapılan gençler arkadaş ilişkilerini çok önemsiyorlar. Bir genç *“arkadaşlarımla birlikte olmak beni mutlu ediyor, birlikte dersler çalışıyoruz, birlikte eğleniyoruz, ailelerimiz bize güveniyor, biz de onların güvenlerini boşa çıkarmamaya çalışıyoruz. Bazı arkadaşların aileleri ilgisiz, ilgisizlik midir yoksa yetişme biçimleri midir bilmiyorum, bunlar gezmeyi, eğlenmeyi ileri boyutlara götürüyorlar, sigara ve alkol alışkanlığımı kazananlarımız var. İlerde ev bark sahibi olacağımız için cinsel konulara da ilgi duyuyoruz, öğreniyoruz ancak bu bilgileri ilköğretim ve orta öğretim yıllarında iken büyüklerimizden öğrense idik bu yıllarda arayışlarımız olmazdı. Tabi çok az arkadaşımız meraklarını daha da ileri götürerek bozuk ilişkiler yaşıyorlar”*. Bu gencin ifadelerini paylaşan gençler çoğunlukta olup farklı cümleler kullanılsa da benzer anlamlar paylaşılmaktadır.

Yukarıda verilen görüşmelerden önemli ipuçları çıkarılabilir: Akran ilişkileri kimi zaman akran baskısına dönüşmekte, gencin önceki yıllardaki yetişme biçimi güvenli kişilik gelişimini olumlu etkilemekte, olumsuz akran baskısı daha az yaşanmakta, gençler sağlıklı cinsel bilgileri zamanında almak istemekte, bu tür yeterli bilgilere sahip gençler zamanlarını daha yararlı işlere ayırabilmekte aksi durum ve merakın sürmesi ise kontrolsüz cinsel ilişkilere kadar gençleri götürebilmektedir.

Medya Akran Baskısı

Olumlu akran ilişkilerinin gençlerin gelişimlerinde önemli işlevleri bulunmaktadır. Akran baskısının içerisinde, cinsel istismara yol açan gençlik birliktelikleri, cinselliği öne çıkaran amaçsız eğlence programları, aşırı ideolojik görüşleri özendiren eğitim kulüpleri, uyuşturucu kullanımını özendiren kontrolsüz mekanlar, boş vermişliği, hayatı basitleştirmeyi, kişilik ve kimlik gelişimini, ideal davranışları hafife almayı özendiren gençlik grupları, olumsuz

düşünce ve davranışları özendiren etkinliklerdendir. Bunların sonuçları olarak kimi gençlerin hayatın ve yaşamanın anlamsızlığını, okumanın gereksizliğini, nikahsız birlikteliklerin gerekliliğini savundukları görülmektedir. Kendileriyle görüşme yapılan gençlerin ifadelerinde de bu tür yargılar desteklenmektedir. Bir gencin söylediği şu ifadeleri gençlerin çoğu paylaşmaktadır: *“Her gün 3-5 saat TV izliyorum, magazin içerikli, eğlence ve yarışma programları dikkatimi çekiyor, saatlerce kendimi alamadığım oluyor, daha sonra derse oturuyorum, kafam, beynim dolmuş oluyor, bir türlü dersimin konularına yoğunlaşamıyorum, bu arada arkadaşımın telefon geliyor, o da aynı şeyleri söylüyor, dışarı çıkmaya karar veriyoruz, günlerimizin çoğu böylece geçip gidiyor”*.

Kimi zaman gençlerin çoğunluğu olmasa da bir kısmı arkadaşlarının anlamsız ve zamansız önerilerine boyun eğmek zorunda kalabiliyorlar. Aile durumları ve önceki yaşamlarıyla ilgili deneyim ve bilgilerle de birleştirilince, bilinçli, iletişimli ve güvenli ortamlardan ve ailelerden gelen gençlerin daha kararlı ve bilinçli davranışlar sergiledikleri hemen fark edilmektedir. Bu gençlerin çoğunluğu, zamanlarını daha verimli kullanmayı biliyorlar, medya organlarının olumsuz etkilerinden uzak kalabiliyorlar, akranlarından gelen olumsuz isteklere “hayır” diyebiliyorlar. Kendi kararlarını kendisi veremeyen, ailesi, öğretmen ve büyükleriyle konuşmaktan çok sadece arkadaş ilişkilerine dayanarak hayatıyla ilgili önemli kararları veren, zayıf iradesiyle sonuçlarını düşünmeden zamansız cinsel ilişki taleplerine kolayca “evet” diyebilen, kendisiyle ve geleceğiyle ilgili kimi önerilere “hayır” diyebilme iradesini gösteremeyen gençler, genelde akran baskısının ve bunu özendiren medyanın etkilerinin ortaya çıkardığı örneklerdendir.

Gençlerde akran grubuna aidiyet duygusu ve isteği güçlü olduğundan, akranlarından gelen baskılara boyun eğme olasılığı da yüksektir. Olumlu yönde etkilenmeler sonucu ortaya çıkan akran baskısı, gencin kişilik gelişimine katkıda bulunurken, olumsuz akran baskısı duygusal ve bedensel açıdan büyük zararlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, gençlere akran gruplarından gelen zorlayıcı etkilere karşı durabilme yeterliliği kazandırılmalıdır. Gençlerin zarar verici nitelikteki akran baskısına "hayır" demelerinin, onlara neler kazandırabileceği konusunda bilgilendirilmeleri gerekir. Öncelikli olarak gençlerin kendilerini, tüm yönleriyle tanımalarına ve değerlerini oluşturmalarına yardımcı olunmalıdır. Gencin karar verme sürecini bilmesi ve uygulama yeterliliğini kazanması, kendini iyi hissetmesine ve güven duymasına, özsaygısının artmasına, diğer bireylerin saygısını kazanmasına ve tehlikelerden uzak kalmasına katkıda bulunur (Bulut vd., 2002). Medyanın akran baskısının olumsuz sonuçlarını işleyen programlara da yer vermesi önemlidir. Özellikle TV programlarının, akran ilişkilerinin olumlu örneklerini işleyen programlar hazırlamaları, akran baskısının olumsuz yönlerinin gençlerde yarattığı sorunların sonuçlarının tartışıldığı TV programlarını artırması gerekir.

Çocuğun sosyalleşmesinden birinci derecede sorumlu olan ailelerin, çocukların arkadaş ilişkilerinde ve dışarıda aradığı içtenliği onlara göstermesi, çocukların gelişim özelliklerini tanıyarak onlara yaklaşması, anlamaya çalışması etkili iletişim yollarını kullanması önem taşır. Bu bağlamda ailelerin çocukları ile birlikte nitelikli birlikteliklerini artırmaları, kültür ve eğlence amaçlı gezilere çıkmaları, tiyatro izlemeleri, televizyon seyretmeleri, bu doğrultuda başta aileler ve gençler olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin bilinçlendirilip, bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Öğretmen, sosyal çalışmacı, psikolog ve gençlere hizmet sunan diğer meslek elemanlarına yönelik hizmet içi eğitim programlarında konunun vurgulanması, Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun medya yayınlarını titizlikle denetlemesi dikkate alınacak hususlar arasında sayılabilir. Uzun vadede ise, ders kitaplarından cinsiyetçi kalıp yargıların çıkarılması, İletişim fakültelerinin eğitim programlarında bu tür mesajların olumsuz yönlerine de yer verilmesi, kitle iletişim araçlarından şiddet, pornografik ve saldırganlık içeren mesajların ayıklanması amacıyla kitle iletişim araçları ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve toplumun tüm ilgili tarafları arasında eşgüdüm sağlanması yararlı sonuçlar ortaya çıkaracaktır (Ersöz, 2005).

Sonuç ve Öneriler

Çocuğa ve ergene hizmet sunan tüm kurum ve kuruluşların çocuğun gelişim özelliklerini yeterince tanıyarak hizmet politikalarını oluşturmaları önem taşır. Aksi halde isabetli olmayan politikalar çocuk ve gençlerde telafisi imkansız olumsuz etkiler gösteren programların yapılmasına, mevcutların da sürdürülmesine neden olacaktır. Kontrolsüz programların etkisiyle gençlerde kolay öğrenmeye ve kolay kazanmaya yönelim artmaktadır. Emek harcamadan hedefe ulaşma çabaları ile okumayan ve araştırmayan gençlerin sayısında artışlar yaşanmakta ve sonuçta başarısızlıklar görülmektedir. Kimi programların tekrarlarıyla olumsuz temaların içselleştirildiği ve aileyi ve kültürü küçümseme eğilimlerinin güçlendiği görülmektedir. Sürekli sanal dünyada gezinerek, bir süre sonra bunları gerçek olgularla karıştıran gençlere her geçen gün daha fazla rastlanmakta, bunun etkisiyle gerçek hayata ilgisiz kalma, yalnızlık, bencillik, güvensizlik duyguları artmaktadır.

Merakları ve gereksinim duydukları bilgileri ilköğretim ve orta öğretim yıllarında karşılanmayan gençler, ileriki yıllarda karşılanamayan gereksinimlerinin arayışını sürdürmektedirler, bu yetersizlik cinsellik alanında cinsel arayışlara götürmektedir. Kimi zaman da gençler arasında tahrikler sonucu, duyguların kontrol edilemediği durumlar ve kontrolsüz birliktelikler yaşanmaktadır. Tembellik, uyuşukluk, karamsarlık duyguları yanında hayatın sadece eğlenceden ibaret olduğunun zannedilmesi, tüketiciliği kışkırtan reklamların da etkisiyle istediğini satın alamamanın getirdiği ailevi huzursuzluklar ve mutsuzluklar, medyanın da desteklediği ve güçlendirdiği

olgulardandır. Gerçekte bu tür durumlardan orta ve uzun vadede gençler ve aileler yanında toplumun tüm kurum ve kuruluşlarının zarar göreceği düşünülerek şimdiden gerekli önlemler alınmalıdır.

Medyanın yayınlarının çocukların gelişim özelliklerini olumsuz etkilemeyecek nitelikte ve onların normal gelişimlerini destekleyecek türde olması beklenir. Bu çerçevede başta televizyon olmak üzere tüm medya organlarının yayın politika ve uygulamalarını gözden geçirmeleri, ilgili kurum ve kuruluşlarla koordineli olarak faaliyetlerini sürdürmeleri beklenir. Aksi halde zihinsel gelişmeleri zedelenmiş, kendine ve çevresine güvenmeyen, çalışmak ve başarmak istemeyen, gelişimine uygun kimliğini ve kişiliğini oluşturamamış hatta olumsuz davranışlarıyla çevresini de huzursuz eden bireylerin yetişmesine neden olunmuş olacaktır. Bu sonuçlardan medya da dahil tüm toplum ile toplumda yaşayan herkes zarar görecektir.

Bu araştırmayla ilgili geliştirilen bazı öneriler şunlardır: Çocukların eğitiminde ailelere, okullara ve medya organlarının yetkililerine gerekli sorumlulukları sürekli hatırlatılmalıdır. Akran ilişkileri ve çocukların doğru arkadaş seçiminin önemi, aksi durumların bireyin hayatında silinemez yaralar açacağı eğitim programlarında işlenmelidir. Çocuğun eğitimi, gelişimi hakkında tüm ilgililer sürekli bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidirler.

Erinlik, ergenlik dönemlerinde çocuk çevreden kolay etkilenmekte, karşıtlık ve rekabet duygularını yaşamaktadır. Bu dönemlerin özellikleri göz önünde bulundurularak medyanın tüm yayınlarında sağlıklı, isabetli kişilikler ve modeller sunmaları gerekir. Okul fobisini veya uzun süreli eğitim yıllarının gereksizliği duygu ve düşüncelerini yaşayan çocukların aileleri ve öğretmenlerinin gençlere daha bilgili ve bilinçli yaklaşarak, onların bu dönemi uygun bir şekilde yaşamaları sağlanmalı, böylece çevrede amaçları bilinmeyen kişi ve grupların kucağına itilme tehlikelerinin önüne geçilmelidir.

Çocukta oluşmaya başlayan güven, bağımsızlık, girişimcilik, başarılı olma, kimlik kazanma, üretkenlik ve benlik kazanma duygu ve davranışları ailede ve okulda desteklenmeli, onların bu tür duygu ve gereksinimlerini “dışarı” yerine aile ve okul ortamında karşılamalarının önlemleri alınmalıdır.

Çocukların ve gençlerin kendileriyle ilgili kararları kendilerinin düşünerek, tartışarak, sonuçlarını değerlendirerek vermelerinin eğitimi yapılmalı, gerektiğinde “hayır” diyebilme güven, cesaret ve kararlılığı kazandırılmalıdır.

Kontrolsüz pornografik yayınların, kişilerin cinselliklerini öne çıkaran ve cinsel istismarı destekleyen çabalarının etkisini azaltacak önlemler alınmalıdır. Çocuk ve gençlere yaşlarına ve gelişimlerine uygun sağlık ve cinsel sağlık eğitimi verilerek, onların kontrolsüz yayınların cazibesine kapılmalarının önüne geçilmelidir.

Kaynakça

- Akpınar, Burhan (2004). “Çocukların Televizyon İzleme Davranışlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi.” **Çağdaş Eğitim**, 29, 306; 35-45.
- Ayzıt, Turgut, F. Çetin, E. Ergin ve B.Kulaç (2004). <http://www.worldbank.org.tr> (Erişim Tarihi 20.10.2004).
- Bulut, Ayşen ve Diğerleri (2002). **Öğretmen ve Öğretmen Adayları için Cinsel Sağlık Eğitim**. (Yayına Haz: Muhtar Çokar ve Hacer Nalbant) İstanbul: Ceren Yayınları.
- Erikson, E. (1968). **Identity: Youth and Crisis**. W.W. Norton, New York.
- Ersöz-Günindi, Aysel (2005). Popüler Kültür Ürünlerinden Müzik Videolarının Gençler Üzerindeki Olumsuz Etkileri. <http://aile.gov.tr> (Erişim Tarihi 01.06.2005).
- Gordon, T. (1993). **Etkili Öğretmenlik Eğitimi**, (Çev.E.Aksoy, B. Özkan). İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Gordon, Thomas (1989). **Etkili Ana baba Eğitimi**. Çev:Serra Cider. İstanbul: Özal Basımevi
- Göktuna, Zeynep, Serhat Damar, Özge Altan, Öykü Özü ve S. M. Değirmencioğlu. (2004). Poster Özetleri , Basının Bahis ve Kumara Yaklaşımı. <http://www.metu.edu.tr>, (Erişim Tarihi; 03.11 2004).
- Özğüven, İ. Ethem (1997). **Cinsellik ve Cinsel Yaşam**. Ankara: PDREM Yayınları.
- Parman, Talat (2000). **Ergenlik ya da Merhaba Hüzün**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Sayıł, Melike (2005). Çocukluk: Okul Yıllarında Geliřim, Yılsonu Geliřim Raporu. <http://www.egitim.com/aile>. (Eriřim tarihi, 08.06.2005).
- Yalıñ, A. (1998). **Televizyondaki Şiddet ve Müstehcenlięin Çocuk ve Aile Üzerindeki Etkisi**, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı yayınları.
- Yavuzer, H. (1999). **Ana Baba ve Çocuk**. İstanbul: Remzi Kitabevi.